

ANTİK ÇAĞ'DAN XXI.YÜZYILA

BÜYÜK
İSTANBUL
TARİHİ

TOPLUM

BÜYÜK İSTANBUL TARİHİ

CİLT IV

PROJE YÖNETİCİSİ

M. Âkif Aydın

EDİTÖR

Coşkun Yılmaz

YAYIN KURULU

M. Âkif Aydın

Coşkun Yılmaz

Feridun M. Emecen

Yunus Uğur

Tuncay Başoğlu

Mehmet İpşirli

Coşkun Çakır

KÜLTÜR A.Ş.

Genel Müdür

Nevzat Kütük

Proje Koordinatörü

Fatih Yavaş

İBB KÜLTÜR A.Ş.

Maltepe Mahallesi

Topkapı Kültür Parkı

Osmanlı Evleri

Topkapı Zeytinburnu

34010 İstanbul

T: +90 0212 467 07 00

iletisim@kultursanat.org

www.kultursanat.org

ISBN (Takım): 978-605-9132-16-9

ISBN: 978-605-9132-17-6

Seri No: Tarih Serisi - 1

Yayınevi No: 15321

BÖLÜM EDİTÖRLERİ

Dünya Ölçeğinde İstanbul

Yunus Uğur

Topografya ve Yerleşim

Mehmet Karakuyu

Siyaset ve Yönetim

Feridun M. Emecen

Coşkun Yılmaz

Demografi

Yunus Koç

Toplum

Arif Bilgin

Din

Hür Mahmut Yücer

İktisat

Coşkun Çakır

Ulaşım ve Haberleşme

Ali Akyıldız

Edebiyat, Kültür ve Sanat

Hatice Aynur

Mimari

H. İbrahim Düzenli

Eğitim, Bilim ve Teknoloji

Mehmet İpşirli

Salim Aydüz

Söyleşi: Hafızalarda İstanbul

Beşir Ayvazoğlu

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

A. Haluk Dursun

Abdülhamit Kırmızı

Ahmet Emre Bilgili

Beşir Ayvazoğlu

Cemalettin Şahin

Çiçek Derman

Erhan Afyoncu

Fikret Sarıcaoğlu

Halil İnalçık

İlber Ortaylı

İskender Pala

İsmail E. Erünsal

Kemal Beydilli

Korkut Tuna

Mehmet Genç

Mustafa İsmet Uzun

Orhan Okay

Ömer Faruk Harman

Sadettin Ökten

Turhan Kaçar

Uğur Derman

Uğur Tanyeli

İLMİ REDAKSİYON

Feridun M. Emecen

Kemal Beydilli

Tuncay Başoğlu

Ömer Faruk Harman

Mustafa İsmet Uzun

Turhan Kaçar

Cemalettin Şahin

RESİM ALTI METİNLERİ

Uğur Demir

Kemal Beydilli

SON KÖKÜMÜ

Mustafa Biröl Ülker

GÖRSEL EDİTÖR

Uğur Demir

GÖRSEL ARAŞTIRMA

M. Esat Coşkun

M. Erhan Demir

A. Fatih Yılmaz

Ahmet Önal

Kemalettin Kuzucu

Ramazan Demir

İrfan Dağdelen

Hasan Yapıcı

FOTOĞRAF

İsmail Küçük

Coşkun Aydın

A. Bilal Arslan

M. Esat Coşkun

Ersin Çetintaş

Ahmet Akman

Sercan Samancı

TSM- BOA- SMEY

İBB ATATÜRK

KÜTÜPHANESİ

İSAM

İMLA VE TASHİH KONTROL

Mustafa Demiray

TASHİH KOORDİNASYONU

Sabahattin Yenice

BİBLİYOGRAFYA KONTROL

Abdülkadir Şenel

TASHİH

Pelin Aslan

Aylin Samancı

Semih Atış

TASARIM

Bülent Erkmek

GRAFİK UYGULAMA

Barış Akkurt, BEK

Emre Çelik, BEK

Merve Çakıroğlu, MAS

Önder Sakıp Dünder, BEK

Sarp Sözdinler, BEK

BASKI VE RENK AYRIMI

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

Soğuksu Caddesi, No: 3

Kağıthane - İstanbul

Tel: 0212 294 10 00

info@masmat.com.tr

Sertifika No: 12055

İcadiye Bağlarbaşı Caddesi
No: 40 Üsküdar 34662 İstanbul

T: +90 0216 474 08 50

isam@isam.org.tr

www.isam.org.tr

İSTANBUL
2015

KURAKLIĞA KARŞI YAĞMUR DUASI

KEMALETTİN KUZUCU

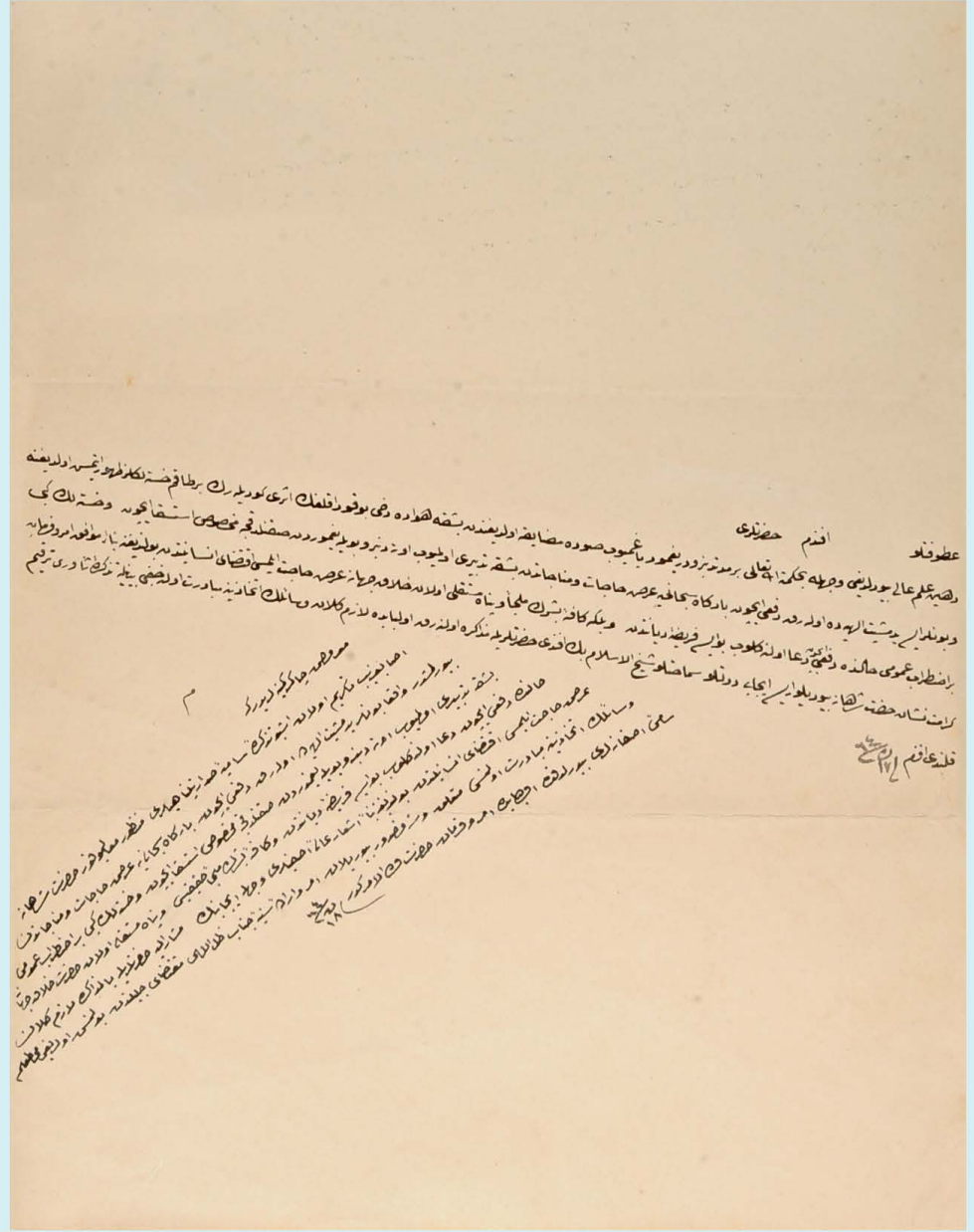
İklim şartlarının normalin dışında seyretmesi, daha doğrusu aşırı sıcakların bitki örtüsüne verdiği zarar kuraklığı doğurmuş, bunun sonucunda doğal ve bitkisel kaynaklar ani bir tükenişle, insanlar da açlık ve kıtlıkla karşı karşıya kalmıştır. Bu durumu çoğu zaman salgın hastalıklar ve ölümler izlemiştir. Kuraklık ve kıtlık iktisadi ve siyasi hayatı etkilemiştir. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki İstanbul'da kuraklık Anadolu'daki kadar yaygın ve yıkıcı olmamıştır.

Yağmur yağmamasının getirdiği başlıca sıkıntı içme suyu problemiydi. 1765-1766 kışı ve baharında yeterli yağış olmaması üzerine yaz mevsiminde susuzluk sıkıntısı çekildi. Bunun üzerine, hükümet, üst düzey idareci ve zenginlerin yazı geçirmek üzere her yıl olduğu gibi yine Boğaziçi ve Eyüp'teki yalılarına taşınmalarından faydalanarak onların konaklarındaki hamam, fiske ve selsebil sularının çeşmelere ve şehir hamamlarına verilmesini kararlaştırdı. Ayrıca halkın susuzluk çekmemesi için sokak çeşmelerinin kesilmemesini istedi. Dahası, su sıkıntısı yaşanmaması için taşradan İstanbul'a misafir gelmesinin yasaklanması yoluna dahi başvuruldu.¹ 1870 yılında yine benzer bir kuraklık yaşanması üzerine Sultan Abdülaziz'in emriyle Eyüp, Balat, Beyazıt ve Ayasofya hamamları dışındaki hamamların suyu geçici olarak kesilmiştir.²

Kuraklığa karşı devletin başvurduğu başlıca tedbirlerden birisi yağmur duasıdır. Bu uygulamanın kökeni çok eskilere gitmektedir.

1 İlhami Yurdakul, *Aziz Şehre Leziz Su*, İstanbul 2010, s. 15.

2 BOA, A.MKT.MHM, nr. 463/33.

14- Sultan Abdülmecid'in 1848 de yağmur duasına çıkılması ile ilgili iradesi (BOA, İ.DH., nr.178/9651)

Eski Yunan, Roma, eski Ön Asya kavimleri, Hindistan, Japonya ve Çin'de ve birçok ilkel toplulukta yağmur yağdırmak için dinî törenler düzenlenmiş, tanrılara dua edilmiştir. Bu ibadet yağış vb. hava değişimlerine hükmeden yahut bereketi sağlayan tanrılara yalvarma şeklindeydi.³ Kökeni çok eskilere gitmekle birlikte, İslam âleminde Hz. Muhammed'in başlattığı ve Müslümanların bir

3 Pertev Naili Boratav, "İstiska", *İA*, V/2, s. 1222.

sünnet olarak uyguladıkları yağmur duası toplu eda edilirdi. Genellikle Okmeydanı sahrasına gidilerek üç gün dua edilip gözyaşı dökülürdü. Bu kapsamda nefis terbiyesi için oruç tutulduğu da olurdu. Merasime sadece Müslümanlar katılırdı. Gayrimüslimlerin katılmasına izin verilmemesi, onların dualarının etkili olamayacağı kanaatinden ileri gelmekte, yanlış yolda bulunmalarından dolayı daha büyük felaketselere sebebiyet

vereceklerinden endişe duyulmaktaydı.⁴ Gerlach, 28 Nisan 1575 tarihli günlüğünde, Türklerin törensel bir yürüyüş düzenlediklerini, paşaların en büyüğünün bile bu yürüyüşe yaya katıldığını, birçok caminin ziyaret edilip dualar edildiğini, sonradan bunun, çoktandır hüküm süren kıtlığa karşı çıkılan bir yağmur duası olduğunu öğrendiğini kaydeder. Yağmur duasının 8 Mayıs'ta tekrarlandığını belirten yazar, bundan üç sene önce kendi ülkesi olan Avusturya'daki ekonomik krizde Türklerin kendilerine, şimdi de onların Osmanlı'ya yardım ettiğini ifade etmektedir.⁵ Osmanlılarda yağmur duasının III. Murad döneminde başladığını belirten d'Ohsson'a göre bu duaya başvurulmasının sebebi, adı geçen padişahın döneminde o tarihe kadar benzeri görülmemiş iç karışıklıkların zuhur etmesi ve İstanbul'u veba salgınının sarmış olmasıydı. Bunun üzerine bir de su kıtlığı eklenince, bütün bu musibetlerin yok olması için 11 Eylül 1582 tarihinde İstanbul ahali Okmeydanı ovasına davet edilmişti. Merasime vezirler, ulema, şeyhler ve her rütbeden askerî erkân katıldı. Padişah da çok sayıda kurban kestirip fakirlere dağıtmış, mahkûmlara af getirilmişti.⁶ III. Mehmed 1596 Ramazan'ının başlarında, Macaristan'da bulunan ordudan gelen yenilgi haberlerinin son bulması ve İstanbul'da hüküm süren kuraklığın bertaraf edilmesi için devlet erkânı ve ahali Okmeydanı sahrasında yağmur duasına çıktılar. Beklenen yağmur yağmamış olacak ki ramazanın sonlarında Fatih Camii'nde yağmur duası tekrar edilmiştir.

⁴ Ahmet Kavas, "Osmanlı'da Yağmur Duası", *Yağmur Duası Kitabı*, haz. M. Sabri Koz, İstanbul 2007, s. 228.

⁵ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2007, I, 186, 189.

⁶ Kavas, "Osmanlı'da Yağmur Duası", s. 228.

Şeyh Hızır Efendi kürsüde rüşvetin yaygınlaştığına dikkat çekerek doğruluk ve dürüstlük üzerine vaaz vermiştir. Nitekim Selânikî de akıtılan gözyaşlarına rağmen gökten bir damla yağmur düşmediğini, bunun sebebinin de kulların doğru yoldan ayrılması olduğunu belirtmiştir.⁷

Kuraklığa karşı yağmur duası merasimi sonraki asırlarda da devam etti.⁸ Havaların sıcak seyretmesinin kuraklıktan başka yol açtığı diğer tehlike, birtakım hastalık mikroplarının kolay üremesi ve yayılmasına yol açmasıydı. 1848 Ramazan'ında görülen böyle bir durum üzerine hükümet kazaya rıza gösterip dua etmekten başka çare olmadığını düşünmüş, Sultan Abdülmecid, şeyhülislamla görüşülerek duaya çıkılmasını istemiştir.⁹ Bu tür dualardan sonuç alınmış olmalı ki sonraki dönemlerde de aynı yola başvurulmuştur. Örneğin 1863 yazındaki kuraklık üzerine devlet, daha önceki dönemlerde denendiği ve faydalı sonuçları görüldüğü için yağmur duasına çıkılmasına ve bu işin Şeyh Necati Efendi'ye havale edilmesine karar vermiştir.¹⁰ Nitekim Vakanüvis Lütfi 1281 (1864-1865) olaylarını anlatırken, bol miktarda yağmur yağdığını, İstanbul'daki su bentlerinin tamamen dolduğunu, suların doğal olarak azaldığı eylül ayında bile otuz yıldır görülmeyen miktarda su kaldığını belirtmiştir.¹¹

Şehrin su ihtiyacının karşılanması amacıyla uygulanan geleneksel araç ve usullerin yetersiz kalması üzerine

⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *Târih*, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989, II, 596, 600.

⁸ II. Mahmud saltanatında 1820 yılındaki yağmur duası ve buna katılan İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp'te mevcut mektep çocuklarına 15.000 kuruş ödenmesi hakkında bk. BOA, C.İKTS, nr. 1906.

⁹ BOA, İ.DAH, nr. 9651, 17 N 1264 (17 Ağustos 1948).

¹⁰ 27 BOA, İ.DAH, nr. 54955, Ra 1280 (11 Eylül 1863); Kavas, "Osmanlı'da Yağmur Duası", s. 234.

¹¹ Ahmed Lutfi, *Târih*, haz. Münir Aktepe, Ankara 1988, X, 125.

Tanzimat Dönemi'nde modern yöntemlerin denenmesine girişildi. Avrupa'daki çalışmaların İstanbul'a kazandırılması istendi. Artezyen kuyusu açma çalışmaları yapmak üzere Fransa'dan Degousee adlı bir mühendis getirildi. Degousee, sorunu çözmek için birkaç proje hazırlamasına rağmen, o dönemde vuku bulan Kırım Savaşı ve bunun yol açtığı mali güçlükler nedeniyle projeler hayata geçirilemedi. Çalışmalar bendlerin tamir edilmesi ve eskiyen boruların değiştirilmesinden öteye gitmedi.¹² Sonraki dönemlerde de büyük projeler üretilmesine rağmen benzer gerekçelerle bunları da uygulama imkânı bulunamadı. Geleneksel yöntemlerin yanında çok etkili olmayan yeni sistemler geliştirildi. Şehrin su isale işi II. Abdülhamid döneminde Fransız bir şirkete havale edildi. Fakat şirket, sokakların sulanması ve yangınları söndürmede dahi yetersiz kaldı. Çıkmaza giren iç ve dış meseleler, mali bunalım ve buna paralel olarak sürekli nüfusun artışının yol açtığı kentsel sorunlar nedeniyle su konusu Cumhuriyet dönemine taşan bir problem oldu. Hayati bir kriz görülmedi ama geçici susuzluklar ve ağır faturaların halkı zorladığı dönemler de eksik olmadı.

¹² Yurdakul, *Aziz Şehre*, 19-20.